

Het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) studeert op een nieuwe werkwijze waarmee mogelijk „in één klap tientallen cold cases en actuele zaken” opgelost kunnen worden: door alle dadersporen van onopgeloste misdrijven te vergelijken met alle 360.000 daderprofielen die zijn opgeslagen in de landelijke databank.

BART OLMER

Het Openbaar Ministerie (OM) onderzoekt momenteel hoe dit plan juridisch correct, binnen de huidige wetgeving, vormgegeven kan worden.

Wie een werk- of celstraf heeft gekregen voor een misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis mogelijk is, moet in Nederland verplicht DNA afstaan. Ruwweg zijn dat misdrijven waarop een gevangenisstraf staat van vier jaar of meer. Bij een aantal specifieke misdrijven zelfs met een lagere maximale gevangenisstraf.

De afname van celmateriaal gebeurt in de gevangenis of op het politiebureau, meestal door met een wattenstaafje wangslim uit de mond te halen. Ook is het mogelijk DNA te halen uit bloed of haarwortels. Deze DNA-profielen worden bewaard in de landelijke DNA-databank. Die groeit jaarlijks met DNA-profielen van 20.000 veroordeelden. Het NFI onderzoekt het afgenomen DNA.

REKENKRACHT

DNA-deskundige Arnoud Kal van het NFI ziet kansen wanneer het NFI alle dadersporen uit lopende rechercheonderzoeken op verwantschap vergelijkt met alle DNA-profielen van veroordeelden. ‘Alles op alles’, is de werktitel van zijn plan. Alleen ernstige zaken lenen zich hiervoor, en alleen zaken waarin bruikbare dadersporen beschikbaar zijn.

De software en computersystemen van het NFI kunnen de enorme aantallen benodigde berekeningen, ‘binnen enkele uren’ uitvoeren, zegt Kal, die betrokken was bij grote verwantschapsonderzoeken in de zaken Marianne Vaatstra, Milica van Doorn en Nicky Verstappen.

April 2012, exact tien jaar geleden, werd het juridisch mogelijk om DNA-verwantschapsonderzoek toe te passen in zware strafzaken, zoals moord en zedenzaken. Zo’n verwantschapsonderzoek kan gebeuren met een klein aantal personen binnen één zaak, maar ook met alle 360.000 personen in de DNA-databank. De behoefte aan dit middel nam in de jaren voor de wetswijziging sterk toe onder druk van zaken waar wél een daderspoor was, maar die niet tot een directe match leidde in de DNA-databank voor strafzaken.

VERWANTSCHAPSONDERZOEK

„Dit gold ook in de zaak van Marianne Vaatstra. Het NFI kon op de dag dat de wet in werking trad meteen met het verwantschapsonderzoek beginnen”, zegt Kal. „Het begint met verwantschapsonderzoek in de DNA-databank, het zogeheten ‘familial searching’. Als het daderspoor uit een zaak een bepaalde mate van overeenkomst vertoont met een profiel in de DNA-databank, kan je met een bloedverwant van de dader te maken hebben: een vader, moeder, broer of zus. Via die persoon kan de politie op het spoor van de dader komen.”

Als een zoekslag naar nauwe verwanten in de DNA-databank niets oplevert, kan je met zogeheten Y-chromosomale DNA zoeken naar verwanten uit de mannelijke lijn. Y-chromosomaal DNA wordt identiek doorgegeven van vader op zoon. „Zo kun je veel verder in families kijken”, legt Kal uit. „Je kan bijvoorbeeld ook neven, achterneven of verdere familie uit de mannelijke lijn vinden.”

„Bij ‘familial searching’ in de databank komt niet één verwant in beeld, maar ongeveer vijftig personen van wie het DNA bepaalde mate van overeenkomst vertoont met het spoor”, zegt Kal. Zo ontstaat een kandidatenlijst, waarvan een DNA-deskundige per ‘kandidaat’ moet nagaan of het daadwerkelijk een verwant is of een toevallige overeenkomst. „Uiteindelijk geven wij aan politie en OM een verwant door. Die kan de sleutel naar de dader zijn.”

‘Familial searching’ is inmiddels in ruim 120 zaken ingezet. En dat zou vaker mogen gebeuren, meent Kal. „We weten na tien jaar ervaring dat we in één van de tien zaken een naam doorgeven die vaak tot een doorbraak leidt.”

Dat is onder meer gebeurd bij het gevonden babylijkje waarvan niet duidelijk was wie

niet alle sporen in de databank op verwantschap met alle personen?”

„Op dit moment zijn alleen nog de enkelvoudige profielen in strafzaken geschikt voor ‘familial searching’. Maar binnen het NFI werken statistici en bio-informatici aan de mogelijkheid om ook complexe mengprofielen hiervoor geschikt te maken. Zo wordt ‘familial searching’ op termijn ook kansrijk in ernstige zaken waar alleen een mengspoor en geen enkelvoudig spoor voorhanden is.”

Kal denkt dat het nuttig kan zijn om de zoekacties standaard te herhalen binnen de hele databank. „Bij de moord op een Rotterdamse dakloze vrouw werd ‘familial searching’ herhaaldelijk uitgevoerd. Pas bij de zesde zoekactie dook plots een broer van de dader op, wiens DNA-profiel recent aan de databank was toegevoegd. Zijn DNA-spoor leidde de politie naar de dader.”

Het herhalen van zoekacties in de databank gebeurt al wel in sommige zaken, maar daar is steeds een nieuwe opdracht van het OM en een machtiging van de rechter-commissaris voor nodig. In een Amsterdamse zaak heeft het cold case team van de politie een doorlopende machtiging van de rechter-commissaris. „De databank groeit jaarlijks met DNA-profielen van zo’n 20.000 personen. Dat zijn 20.000 nieuwe kansen op het vinden van een verwant van de dader”, zegt Kal.

‘BLOKKEERFRIEZEN’

Twee jaar geleden maakte de Friese advocaat Tjalling van der Goot succesvol bezwaar tegen verplichte DNA-afname bij een aantal ‘blokkeerfriezen’; actievoerders die in 2017 snelweg A7 blokkeerden om zo te verhinderen dat anti-Zwarte Pietdemonstranten zouden protesteren in Dokkum bij de sinterklaasintocht. De advocaat vond principieel dat voor een overtreding, zoals het blokkeren van een snelweg, geen DNA hoeft worden afgenomen. De rechter stelde zijn cliënten in het gelijk.

Advocaat Van der Goot heeft dan ook bezwaren bij het plan: „Is het biologische spoor wel altijd een daderspoor? DNA is geen tovermiddel. En je trekt mensen ongewild in een DNA-onderzoek, omdat het DNA toeval-

lig lijkt op het DNA van de dader. Eenieder heeft het recht om dat niet te willen.”

Van der Goot: „Als er 360.000 DNA-profielen van veroordeelden in de databank zitten en volgens het NFI zo’n vijftig personen een DNA hebben dat lijkt op het DNA van een eerdere veroordeelde, leert een simpele rekensom dat in beginsel de hele Nederlandse bevolking onderwerp van zo’n DNA-onderzoek kan zijn. Dat is een hellend vlak. Dat zouden we allemaal niet moeten willen.”

Mocht de werkwijze toch ingevoerd worden, moet je het tot een uiterst middel beperken, stelt Van der Goot. „Als alle andere opsporingsmethoden geen resultaat hebben opgeleverd en alleen bij de aller zwaarste feiten na voorafgaande toetsing door een rechter.”

‘GRABELTON’

De Groningse strafrechtadvocaat Niek Heidanus heeft bedenkingen bij het NFI-plan. „Een spoor van tien jaar geleden zegt niets over hoe het destijds is beland op een plaats delict. Het enkele feit van een match zegt nog niet of het ‘bewijs’ juridisch deugdelijk is. Daarom moet alles eerst juridisch heel zorgvuldig worden geregeld.”

Ook is Heidanus bang dat er steeds makkelijker over DNA-onderzoek gedacht wordt, onder druk van de toenemende mogelijkheden. „Denk eens aan de hiepkrijes bij nieuwe baby’s, dat bleek uiteindelijk ook gebruikt te worden voor andere onderzoeken dan waarvoor het was afgenomen.” Heidanus vreest dat het gebruik van DNA-onderzoek een ‘grabbelton’ wordt: „Het moet wel evenredig blijven met wat je nastreeft.”

Strafpleiter Kamil Karakaya is fel gekant tegen de voorgestelde nieuwe werkwijze van het NFI. Hij noemt het zelfs een „heel gevaarlijke ontwikkeling”. „Mijn principiële bezwaar is dat deze werkwijze in strijd is met mensenrechten en privacyregels. Op basis van Europese regels zal dit plan worden teruggedroefd. Het kan, mag en hoort niet in een rechtsstaat.”

Ook heeft hij een praktisch bezwaar: „Politie en OM hebben niet de capaciteit en middelen om het recherchewerk dat hieruit voortvloeit op te pakken. Zij kampen nu al met gigantische achterstanden. Het is fantastisch dat het NFI de rekenkracht heeft, maar het NFI kan zich beter concentreren op het afhandelen van onderzoekaanvragen van OM en advocaten, zodat verdachten niet nodeeloos maandenlang in de gevangenis hoeven te wachten op de resultaten. Focus daarop, in plaats van met hagel te schieten.”

Kal kent geen voorbeelden in het buitenland waarbij landelijke DNA databases op deze wijze worden doorzocht. Hij noemt dit het logische gevolg van de voortschrijdende techniek: „We hebben steeds meer data, en steeds meer tools om die data te benutten. En op een lage frequentie doen we dit nu al.”

‘Misschien lossen we in één klap tientallen cold cases en actuele zaken op’